

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Демус Яна,

аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглянуто особливості інклюзії – врахування розмаїття усієї учнівської спільноти та визначення особливих потреб усіх дітей, які мають ті чи інші відмінності, зумовлені культурним середовищем, етнічною приналежністю, мовними, релігійними, соціально-економічними причинами, рівнем навчальних здібностей та іншими чинниками, що впливають на розвиток та навчання дітей. Розкрито цінності інклюзивного навчання: взаємна повага; толерантність; усвідомлення себе частиною суспільства; надання можливостей для розвитку навичок і талантів конкретної людини; взаємодопомога; можливість вчитися один у одного; можливість допомогти самим собі і людям у своєму суспільстві.

Ключові слова: *Інклюзивна освіта, тьютор, інклюзія, особистісно-орієнтовне навчання.*

The article deals with the features of inclusion - taking into account the diversity of the entire student community and identifying the special needs of all children who have certain differences due to cultural environment, ethnicity, language, religion, socio-economic reasons, learning abilities and other influencing factors. for the development and education of children. The values of inclusive education are revealed: mutual respect; tolerance; self-awareness as a part of society; providing opportunities for the development of skills and talents of a particular person; mutual assistance; opportunity to learn from each other; the opportunity to help yourself and people in society.

Key words: *Inclusive education, tutor, inclusion, personality-oriented learning.*

Постановка проблеми. Сьогодення під впливом глобальних процесів гуманізації сучасного українського суспільства змінює ставлення до людей з інвалідністю. Ці зміни можна розглядати як подолання соціальних та освітніх бар'єрів. Одним з таких бар'єрів є традиційний поділ освіти на загальну середню та спеціальну (корекційну), які представлені сегрегаційними установами. Але сучасний підхід до розвитку освіти руйнує цей бар'єр. Даний соціокультурний феномен руйнує останній у зв'язку з тим, що освіта створюється суспільством на основі його потреб і цілей. Освіта не існує без суспільства, а також на нашу думку частково залежить від політичної та соціально-економічної ситуації в державі. Освіта як соціокультурний феномен істотно впливає на світогляд суспільства, але не є єдиним чинником соціального благополуччя підрастаючого покоління.

Інтеграційні процеси в європейську спільноту зумовлюють актуальність проблеми інклюзивної освіти. Вона пов'язана насамперед, з тим що чисельність дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно

зростає (Інклюзивне навчання, 2021). За даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 січня 2020 року в інклюзивних класах навчається 19345 учнів із особливими освітніми потребами. Ця кількість у 7 разів перевищує дані п'ятирічної давнини. На початок 2020 року в Україні створено 13782 інклюзивні класи. Так, у 2019/2020 навчальному році 35% від загальної кількості закладів загальної середньої освіти організували інклюзивне навчання (Інклюзивне навчання, 2021).

Аналіз досліджень. Вагомий внесок у становлення і розвиток інклюзивної освіти здійснили сучасні науковці. Історико-педагогічне узагальнення науково-теоретичних підходів до процесу залучення осіб з обмеженими можливостями здоров'я у загальноосвітній простір, аналіз міжнародного та українського законодавства стосовно навчання осіб з обмеженими можливостями здоров'я описала А. Колупаєва (А. Колупаєва, 2009). Практичний досвід щодо організації інклюзивного навчання в загальноосвітній школі розкриває В. Ночовка (В. Ночовка, 2014). З. Удич висвітлює проблеми розвитку особистості дитини з особливими потребами в системі середнього загальноосвітнього закладу, характеризує основні положення інклюзивної освіти. У своїх працях З. Удич вивчає підготовку майбутніх педагогів до роботи в середовищі інклюзивного класу (З. Удич, 2015). Варто відмітити, що такі вчені, як О. Антощак, Н. Василенко, І. Дичківська, І. Кальченко, Н. Султанова, Н. Ткаченко, значну увагу приділяють системі розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Мета статті полягає у розкритті тенденцій розвитку інклюзивної освіти та її характеристики на сучасному етапі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе та милосердне ставлення до дітей з інвалідністю, які не завжди мають можливість вести повноцінне життя. Їхні проблеми повинні стати першорядними, і держава зобов'язана розв'язати їх через адаптацію та інтеграцію таких дітей в суспільство. Поява ідеології інклюзивної освіти зумовлена потребою вдосконалення системи організації навчання дітей. Це вдосконалення полягає у створенні єдиного освітнього простору для кожної дитини.

Концептуальною основою інклюзії є врахування розмаїття усієї учнівської спільноти та визначення особливих потреб, а не порушень розвитку, та задоволення особливих освітніх потреб не тільки учнів з інвалідністю, а й усіх дітей, які мають ті чи інші відмінності, зумовлені культурним середовищем, етнічною приналежністю, мовними, релігійними, соціально-економічними причинами, рівнем навчальних здібностей та іншими чинниками, що впливають на розвиток та навчання дітей (А. Колупаєва, 2019). Термін «інклюзія» має відмінності від термінів «інтеграція» та «сегрегація». При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату.

Інтеграція як освітнє явище передбачає залучення дітей з інвалідністю, передусім, до загальноосвітнього середовища за умов дотримання всіх вимог, за яких функціонує це освітнє середовище (А. Колупаєва, 2019).

Визнаючи цінність інклюзивної освіти, необхідно враховувати певні фактори, які перешкоджають реалізації ідей інклюзивної освіти. Вважаємо, що це у першу чергу не толерантне ставлення населення до дітей з інвалідністю, психологічна неготовність сприймати цих дітей як повноправних членів суспільства.

Розглядаючи феномен інклюзивної освіти через відношення до неї зі сторони всіх учасників, можна виділити ряд конфліктів, які виникають у процесі входження інклюзії до освітнього простору. Першим, і, напевно, головним – є взаємовідносини батьків, діти яких мають інвалідність, а також батьків, які виховують дітей без інвалідності.

Батьки дітей з інвалідністю не хочуть віддавати своїх дітей в звичайну школу. Вони мають страх глузувань, конфліктів з однокласниками і вчителями, нерозуміння особливих потреб їхніх дітей і, відповідно, неадекватної реакції на них. Велике значення має непристосованість приміщень і навчального процесу для якісного здобуття освіти дітьми з інвалідністю (Н.Заєркова, А.Трейтяк, 2016).

У свою чергу, батьки дітей без інвалідності побоюються, що дитина з інвалідністю (особливо з важкими порушеннями) заважатиме, відволікатиме вчителя і дітей, що знизить рівень знань всього класу. Батьки таких дітей не хочуть бачити поряд із своєю дитиною дитину, яка має інвалідність. У них виникає підсвідоме відчуття, що якимсь чином їхня «ідеальна» дитина може інфікуватися хворобою іншої дитини. Достатньо часто спостерігається боязке ставлення до будь-якого порушення дитини або ж інстинктивне бажання батьків фізично відгородити свою дитину від контакту із дитиною з інвалідністю. Батьки є достатньо освічені у питанні того, що звісно, що це захворювання не є заразним, проте навіть наявність дитини із інвалідністю у їхньому класі/ групі ДНЗ, вселяє у них відчуття постійної прихованої тривоги. Також є явище, коли у батьків дітей основного класу виникають побоювання, що їхні діти не отримають достатньої уваги від вчителя, адже педагог повинен надати багато уваги учню, який навчається за інклюзією. Страх проявляється також і в тому, що батьки дітей без інвалідності впевнені в тому, що їхні діти будуть навчатися за спрощеною програмою і не отримають знань в повному обсязі, так як вчитель має подати навчальний матеріал полегшено, беручи до уваги дитину з інвалідністю (Н.Заєркова, А.Трейтяк, 2016).

Варто зазначити, що сумніви та побоювання цілком виправдані, адже концепція інклюзивної освіти вимагає принципових змін в системі не тільки середньої, але і професійної та додаткової освіти. З цього ракурсу впливає наступний конфлікт – професійні вміння педагога, який буде працювати в інклюзивному освітньому просторі. Учителі мають в повному обсязі оволодіти технологією особистісно-орієнтовного навчання: відповідно до можливостей дитини знайти свій підхід, але недосконалість класно-урочної системи освіти не дає змоги втілити індивідуальний підхід до кожного учня. При інклюзивній формі навчання учителю потрібно тримати у полі зору не лише дітей основного класу, а й контролювати темпи засвоєння знань дитини з інвалідністю. Цей процес вимагає більше зусиль та старань з боку педагога,

щоб працювати із класом в різному темпі. Тому важливо, щоб вчитель намагався бачити різницю і був готовий відповідно реагувати. Але найчастіше уваги педагога не вистачає на всіх, бо наповненість класу сягає 30 учнів (Н.Заєркова, А.Трейтяк, 2016)

Проаналізувавши цю проблему, було вирішено взяти досвід іноземних держав у запровадженні асистента вчителя (тьютора), що породило новий конфлікт. Педагог не завжди хоче бачити у себе на уроці іншого вчителя. Виникає специфічний дискомфорт у тому, що кожне слово та рух контролюється. Відповідно до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України «Про організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2015/2016 навчальному році» від 05.06.2015. № 1/9-280 «...У разі відсутності можливості введення додаткової посади, зокрема, асистента вчителя, таку функцію можуть виконувати один із батьків або особа, визначена батьками (особа, яка їх замінює) в їхній письмовій заяві...» батьки чи їх довірені особи можуть бути асистентами (Міністерство освіти і науки України, 2021).

Наразі діє така практика, що, окрім дипломованого педагога, під час заняття може бути присутнім один із батьків чи інша приватна особа. Але складність полягає в тому, що педагог має це сприйняти як належне і бути максимально стресостійким (Н.Заєркова, А.Трейтяк, 2016).

Вважаємо за доречним сказати, що не дивлячись на виникаючі суперечки та неузгодження система інклюзивної освіти є ефективним механізмом розвитку інклюзивного суспільства. Саме в цьому і полягає ключове значення інклюзивної освіти.

В загальному, інклюзивна форма навчання і виховання – це довгострокова стратегія. Для її реалізації необхідна етапність розвитку і впровадження. Зараз ми можемо говорити про підготовчий етап, на якому реалізуються технології багаторівневої освітньої інтеграції. Це передбачає те, що в майбутньому навчання дітей з інвалідністю в умовах масових освітніх закладів буде організовано відповідно до потреб кожної дитини, тобто буде розроблено індивідуальну освітню програму.

Для здорового розвитку інклюзивної освіти в Україні необхідне створення безбар'єрного середовища, яке включає фізичну і психологічну складові. Передбачається спеціальна робота з використанням ресурсів додаткової освіти по організації взаємодії дітей з інвалідністю і без неї, спрямованого на гармонізацію дитячих взаємин; створення атмосфери емоційного комфорту і взаємоприйняття.

Міжнародний досвід розвитку інклюзивної освіти показує, що це довготривалий процес, який потребує терпіння, послідовності, неперервності, поетапності і комплексного підходу до його реалізації. Але, незважаючи на позитивний досвід зарубіжних країн у розвитку інклюзивної освіти, слід взяти до уваги, що впровадження цього процесу в Україні має багато проблем. Через ряд економічних, етнографічних умов, через менталітет, Україна не може стовідсотково перейняти цей досвід. Тому відбувається створення свого шляху розвитку інклюзивної освіти та інклюзивної компетентності учителів. Впроваджуючи інклюзивне навчання,

суспільство покладає провідну роль на вчителя. Педагоги в даному випадку являються провідниками між світом знань і дитиною.

Р. Діменштейн і І. Ларикова відзначають, що одним з основних аспектів інклюзивного навчання є правильно прокладений освітній маршрут для конкретної дитини. Ці маршрути не залежить від форми організації освітнього процесу, від типу класу, групи, школи, де в даний час знаходиться дитина. Провести дитини маршрутом, який веде до інтеграції, можна різними шляхами – важливо лише, щоб кожен етап нарощував його інтеграційний потенціал. Нарощування інтеграційного потенціалу середовища обов'язково включає підготовку вчителів, підвищення кваліфікації, їх перепідготовку; спеціальну роботу з батьками (як звичайних, так і дітей з інвалідністю), кваліфіковану психолого-просвітницьку роботу зі звичайними дітьми. Ці організаційно-просвітницькі та педагогічні заходи спрямовані на підвищення інтеграційного потенціалу освітньої організації і системи в цілому (Р.Дименштейн, И.Ларикова,)

Аналізуючи дослідження С. Альохіной (С. Альохіна, 2011) можна сказати, що сучасний стан підготовки вчителів і фахівців для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільних потреб. Створені пілотні школи, але їм бракує фахівців (психологів, логопедів, асистентів, дефектологів) і ставок для них. Наявні спеціалісти зазвичай перевантажені, адже займаються й дітьми масової школи. Важливе місце займає мотивація вчителів до впровадження інклюзивної освіти, адже їхня заробітна платня не відповідає їх навантаженню.

Отже, можемо сказати що, інклюзія є провідною тенденцією сучасного етапу розвитку системи освіти в Україні. Це нове соціальне замовлення, яке вимагає задоволення і цілеспрямованого вивчення в теорії і практиці педагогіки. Реалізація інклюзивної освіти повинна сприяти задоволенню законного права дитини з інвалідністю на спільне навчання з однолітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. Київ, 2011, 36 с.
2. Дименштейн, Р., Ларикова И. Интеграция или инклюзия? Споры о словах и нерешенные проблемы образования особых детей. Режим доступа: www.osoboedetstwo.ru
3. Заєркова Н., Трейтяк А. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків. К., 2016. 68 с.
4. Інклюзивне навчання. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
5. Колупаєва А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
6. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. К. : Самміт-Книга, 2009. –272 с.
7. Міністерство освіти і науки України Режим доступу <https://mon.gov.ua/ua>

8. Ночовка В. Організація інклюзивного навчання у школі. К. : Шкільний світ, 2014. 128 с.

УДК 364.044.24:159.922.76

**СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ РОДИНИ,
ЩО ВИХОВУЄ ДИТИНУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Дідух Ірина,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Стаття розкриває особливості надання соціально-педагогічної, психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з розладами аутичного спектру. Соціально-правовий захист родини, зміна соціального статусу, який в подальшому регламентує певні права та обов'язки. Соціальна адаптація та соціальна інтеграція є комплексною проблемою та вимагає залучення широкого спектру фахівців. Держава надає соціально-правовий захист, який дозволяє родинами залишатись повноправними членами суспільства.

Ключові слова: РАС – розлад аутичного спектру, соціально-правовий захист, реабілітація, інвалідність, психологічна допомога, соціальна адаптація.

The article reveals the features of providing socio-pedagogical, psychological assistance to families raising a child with autism spectrum disorder. It describes social and legal aspects of protection of the family, change of its social status, which further regulates its certain rights and responsibilities. Social adaptation and social integration of such families is a complex problem and requires the involvement of a wide range of professionals.

Key words: ASD – autism spectrum disorder, social and legal protection, rehabilitation, disability, psychological help, social adaptation.

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогоднішній день досі не існує єдиної концепції етіології розладу спектру аутизму. Проте з кожним роком дітей, що отримують такий діагноз стає все більше. Тож проблема допомоги родинам, що виховують дитину з РАС залишається актуальною.

Допомога родині, що виховує дитину з розладами аутизму носить комплексний характер. Вона потребує залучення великої кількості кваліфікованих фахівців та своєчасного втручання. Якщо виходити з переконань, що батьки є першими і головними вчителями у житті дитини то саме допомога їм може вирішити цілий комплекс проблем пов'язаних з особливостями виховання та адаптації дитини з розладами спектру аутизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти цієї проблеми отримали висвітлення в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Сутність та особливості роботи з батьками, що виховують дитину з розладами аутистичного спектру була розкрита такими вченими, як